

CRITICA LITERARĂ ROMÂNEASCĂ: CAZUL CONTINUITATE-RUPTURĂ

Natalia HARITON, dr., lect. univ.

Facultatea de Litere,

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *One of the most exploited topics of Romanian criticism concerns the place of Romanian literature in relation to the literature in the "field of power", based on the terminological binomial continuity-rupture. Leaving the area of a general interpretation, the terms here reach a neuralgic point for the Romanian exegesis, surprising the gap between the will to renew the literature (through rupture) and the will to preserve its traditional background (through continuity). The great Romanian critical theories explore, with the help of the concepts of continuity - rupture, the problem of the status of the Romanian literature in relation to the "center of power" (Pierre Bourdieu), generating a specific vocabulary: the form without background (Titu Maiorescu), synchronism, the change of aesthetic values (Eugen Lovinescu), the national specific (Garabet Ibrăileanu, G. Călinescu), protocronism (Edgar Papu), the "complexes" of Romanian literature (Mircea Martin), the modernization through tradition (Dan C. Mihăilescu), the synchronization with the past (Șerban Axinte), export criticism, "fifth essence" (Andrei Terian), fall culture, mimicry of synchronization (Angelo Mitchievici), delay to European cultures (Ion Bogdan Lefter) etc.*

Viewed from the perspective of these dimensions, literary criticism gains a strong self-awareness, or legitimizing the critical spirit is not possible without identifying the mechanisms of rupture, but also of continuity. The desire for synchronization derives from the need to accept the idea that the discourse of the writers and critics in Bessarabia is connected to the movement of ideas from the Romanian and Western spaces and proves that they write not only with and for themselves, within the geographical borders, but write with the world.

Keywords: *continuity, rupture, tradition, modernity, literary criticism.*

Una dintre cele mai exploatare teme ale criticii românești vizează locul literaturii române în raport cu literaturile din „câmpul puterii”, având la bază binomul terminologic *continuitate-ruptură*. Părăsind zona unei interpretări generale, termenii ating aici un punct neuralgic pentru exegeza românească, surprinzând defazajul dintre voința de a înnoi literatura (prin ruptură) și voința de a-i păstra fondul tradițional (prin continuitate).

Proiectul „modernizării prin tradiție” [9, p. 12] este inițiat de Titu Maiorescu, care acordă atenție nesincronizării dintre *formă și fond*, ceea ce provoacă, așa cum observa Angelo Mitchievici, un „mimetism de sincronizare” [10, p. 12] și, în consecință, o „cultură a faliei” [10, p. 13]. În articolul *În contra direcției de astăzi în cultura română* (1968), Titu Maiorescu constata că „[...] forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimicește un mijloc puternic de cultură. Și prin urmare vom zice: este mai bine să nu facem o școală deloc decât să facem o școală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă deloc decât să o facem lipsită de arta frumoasă; mai bine să nu facem deloc statutele, organizarea, membrii onorarii și neonorai ai unei asociațiuni decât să le facem fără ca spiritul propriu de asociere să se fi manifestat cu siguranță în persoanele ce o compun; mai bine să nu facem de loc academii, cu secțiunile lor, cu ședințele solemne, cu discursurile de recepțiune, cu analele pentru elaborate decât să le facem toate aceste fără maturitatea științifică ce singură le dă rațiunea de a fi.

Căci dacă facem altfel, atunci producem un șir de forme ce sunt silite să existe un timp mai mult sau mai puțin lung fără fondul lor propriu. Însă în timpul în care o academie e osândită să existe fără știință, o asociațiune fără spirit de societate, o pinacotecă fără artă și o școală fără instrucțiune bună, în acest timp formele se discreditează cu totul în opinia publică și întârzie chiar fondul, ce, neatârnat de ele, s-ar putea produce în viitor și care atunci s-ar sfii să se îmbrace în vestmântul lor desprețuit” [7, p. 134]. Vigoarea teoriei maioresciene se explică prin intenția posterității de a reface într-un alt context istoric „presupoziția unei întârzieri și a necesității de a o suprima în așa fel încât să nu se creeze un dezechilibru major societății româ-

nești” [10, p. 45]. Eugen Lovinescu transpune problema în contextul modernității, avansând teoria sincronismului și a „mutației valorilor estetice” în conformitate cu „spiritul veacului” [5]. Antonio Patraș surprinde în tezele lui Lovinescu o continuitate cu gândirea maioreșciană: „forme de goale (aproape prin imitație) nu sunt în măsură să genereze fondul, ci doar să-l provoace să iasă din inerție (legea simulării-stimulării) interdependenței” [11, p. 137].

După o analiză pertinentă a exegezei moderniste, Ion Bogdan Lefter stabilește în *Recuperarea modernității* o listă de particularități, cu ajutorul cărora putem descrie decalajul dintre vigoarea intuiției modernității și absența unui spirit lucid:

- gândire liberală, pozitivă, orientată spre viitor;
- credință în progresul literaturii în general și în progresul literaturii române în special;
- voință de sincronizare cu literaturile occidentale;
- deschidere spre noutate, spre experiențe literare inedite;
- intuiție a modernității, tradusă. În:
- gust pentru simbolism, pentru ermetism, pentru rafinamentele intelectuale, pentru limbajele sofisticate;
- respingere – în schimb – a exaltării tradiției rurale sau religioase și a învechitelor limbaje artistice corespondente;
- metoda impresionistă, dar cu fundamente filozofice;
- miză pe autonomia esteticului, dar cu instrumentar sociologic adiacent;
- predilecție analitică;
- deficit teoretic sau – mai exact – de teoretizare a modelelor literare active în cultura română a epocii;
- demers preponderent tematic și psihologist;
- deficit la capitolul analizei stilistico-retorice, surprinzător pentru niște degustători de limbaje moderne etc. [4, p. 162].

Proiectul canonic al modernismului reușește totuși sincronizarea, chiar dacă acest exercițiu s-a produs prin „decalaje, perturbări, alinieri ușor tardive” [4, p. 193].

Figura criticului G. Călinescu este pusă de Mircea Martin în centrul lucrării *G. Călinescu și „complexele” literaturii române*, pentru a demonstra că, de fapt, „contradicțiile gândirii critice călinesciene se dovedesc doar aparente dacă privim opera în totalitate și fiecare lucrare în funcționalitatea ei specifică. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* e locul unde se cereau puse în evidență vechimea și continuitatea tradiției literare autohtone, valoarea ei în absolutul și relativul estetic” [8, p. 49]. Morfologia complexelor, analizată în *Prologul...* cărții, ilustrează conștiința asumării a ceea ce Mircea Martin numește *inferioritate*, iar Ion Bogdan Lefter *retardare* a literaturii române în raport cu literaturile occidentale: complexul originii umile, complexul existenței periferice, complexul întâzierii în raport cu Occidentul, complexul discontinuității, complexul ruralității, complexul începutului continuu, complexul imitației, complexul absenței „capilor de serie”, complexul lipsei de audiență [8, p. 15-49]. Pentru destinul literaturii din Basarabia aceste complexe își dublează/triplează presiunea frustrantă.

Explicând și el contradicțiile gândirii călinesciene, Andrei Terian propune în monografia *G. Călinescu. A cincea esență* o formulă conciliantă pentru vocația platoniciană (din *Principii de estetică*) și cea aristotelică (din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*). „A cincea esență” face trimitere la demersul unui „critic care se mișcă în cadrele aceluiași sistem, chiar dacă acest sistem îl face să ajungă uneori la concluzii contradictorii; sau, cel puțin, inegale” [13, p. 660]. Avem aici o lectură dialectică a operei critice călinesciene, care împacă intenția continuității cu cea a rupturii.

Pentru Alex Goldiș, „Maioreșcu, Lovinescu și Călinescu sunt paradigmele critice sub care s-a plasat generația de critici română emergentă începând cu anii '60” [2, p. 11]. Imperativul reînnoirii cu interbelic menține factura impresionistă a criticii prin câteva postulate: respingerea metodelor în favoarea lecturilor atente și comprehensive; preocuparea pentru adevărul operei în detrimentul validității propriilor demersuri; suspectarea abordării științifice a literatu-

rii, chiar când ea dă roade; căutarea unicității ireductibile a operei, nu a locului ocupat în ansamblu [2, p. 12]. Începând cu anii '70-'80, se produc mutații semnificative în sfera limbajului criticii românești, provocate de „nevoia de a actualiza discursul asupra clasicilor” [2, p. 12].

Efortul exegezei contemporane de a recupera datele principale ale proiectului sincronizării au reactualizat termeni consacrați din fazele junimistă, modernistă, neomodernistă și postmodernistă: forma fără fond (Titu Maiorescu), sincronism, mutația valorilor estetice (Eugen Lovinescu), specificul național (Garabet Ibrăileanu, G. Călinescu), protocronism (Edgar Papu), „complexele” literaturii române (Mircea Martin), modernizarea prin tradiție (Dan C. Mihăilescu), sincronizarea cu trecutul (Șerban Axinte), critica de export, „a cincea esență” (Andrei Terian), cultura faliei, mimetism al sincronizării (Angelo Mitchievici), retard față de culturile europene (Ion Bogdan Lefter) etc. Căutând să valorifice „inefabilul” contradicțiilor exegezei moderniste, noua direcție își manifestă vocația integratoare, ceea ce justifică denumirea de paradigmă *constructivistă/„culturalistă”*, care încheie, potrivit lui Andrei Terian, lista celor șase paradigme decupate din istoria criticii românești: *idealistă* (c. 1860-1885, cu prelungiri în secolul al XX-lea); *evoluționistă/pozitivistă* (c. 1867-1929); *antipozitivistă/intuiționistă* (c. 1908-1960, cu prelungiri în perioada ceaușistă); *marxist-leninistă* (1948-1960, cu prelungiri până în 1989); *formalistă* (după 1965, odată cu adoptarea diverselor teorii structuraliste în România) și *constructivistă/„culturalistă”* (după 1990) [14, p. 32].

Critica postmodernistă românească se sincronizează cu faza *post-teoretică* a criticii occidentale, reprezentând „modul unei temperanțe, o linie de mijloc așadar: o decentă situare între extreme, la egală distanță de ultimele metode și de pozitivismul învechit” [15, p. 44]. Tipologia pe care o elaborează Radu G. Țeposu în *Istoria tragică&grotescă a întunecatului deceniu literar nouă* rămâne valabilă pentru a cuprinde tendințele exegezei contemporane: *Spiritul teoretic și cultivarea uneltelor* mizează pe rigoare, pe „demonstrația clară, limpede, ordonată”, pe erudiție și metodă (Mircea Scarlat, Vasile Popovici, Monica Spiridon, Mihai Coman, Ioan Holban, Adrian Dinu Răchieru, Costin Tuchilă, Paul Dugneanu, Cristian Moraru); *eseiștii* reprezintă „sinteza între erudiție și rafinamentul stilistic, între rigiditate și suplețe”, scriind „eleganț, cu mișcări ingenioase ale frazei”, dar și cu o pronunțată percepție a artisticității (Ioan Buduca, Andrei Cornea, Mihai Dinu Gheorghiu, Dan C. Mihăilescu, Ion Simuț, Marius Ghica, Marian Popescu, Constantin Barbu, Victor Atanasiu, Sultana Craia, Marian Odangiu); *spiritul artistic, foiletonul* cuprinde o categorie de critici care preferă „cochetăria stilistică”, și care „au judecata rapidă, ochesc iute miezul operei literare, sunt intuitivi, alegri în discurs, uneori umorali, înclinați către formularea ironică și malițioasă” (Alexandru Cistelean, Val Condurache, Radu Călin Cristea, Lucian Alexiu, Valentin F. Mihăescu) [15, p. 48-49]. O reactualizare a tabloului propus ar însemna trierea listei inițiale, precum și completarea acestuia cu nume noi din exegeza nouăzecistă și douămiiștă, pe care Radu G. Țeposu nu avea cum să le cunoască în 1993, când apărea prima ediție a cărții sale. După noi, aceștia ar fi: Ion Bogdan Lefter, Caius Dobrescu, Andrei Terian, Angelo Mitchievici, Alex Goldiș, Alexandru Matei, Antonio Patraș, la care se adaugă deja basarabeni Nicolae Leahu, Emilian Galaicu-Păun, Vitalie Ciobanu ș.a.

Pe agenda criticilor generației '80 din Basarabia, proiectul sincronizării cunoaște o evoluție distinctă, or calea către modelele literare/critice occidentale înseamnă, mai întâi, integrare în arealul general-românesc, de care a fost înstrăinată literatura din spațiul interriveran încă din perioada interbelică (mai exact, din 1924 când este răscoită RASSM). Modelul integrării valorificat de optzeciști reprezintă un demers axat pe principii estetice, care prevăd, potrivit Mariei Șleahițchi, „sincronizarea componentelor interne ale literaturii române” [12, p.188]. Miza pe estetic subminează „elanel integracionist” de factură național-patriotică al promoțiilor Vieru-Dabija, făcând și mai vizibile discrepanțele dintre *poziția critică* față de exportul de texte și autori în circuitul general-românesc și *poziția „dublei măsurii”*, ce promovează scriitorii basarabeni numai pentru că reprezintă o provincie „înlăcrimată” și „înstrăinată”. De remarcat că politica de integrare pe principii etice nu a generat un discurs critic coerent, ci doar declarații „siropoase” și „zgomotoase” vizând sensibilitatea românească unitară. Este firesc, așadar, ca

proiectul canonic al optzeciștilor basarabeni să indice, așa cum remarca Vitalie Ciobanu, „mai degrabă o *ruptură* și nu o formă de continuitate cu tradițiile literare ale locului” [1, p. 148]. Ruptura nu solicită însă „abandonarea unei tematici particulare basarabene, ci adoptarea unei mentalități și sensibilități artistice evolute” [1, p. 148]. Pentru Nicolae Leahu, sincronizarea reprezintă „un proces de asumare de către literatura din Basarabia a valorilor de ieri și de azi ale literaturii române de pretutindeni”, țintind „dobândirea unei vocații de competitivitate performantă cu literatura contemporană de oriunde” [3, p. 184]. Critica literară își asumă astfel o abordare complexă a sincronizării, înțelegând-o drept un act de ruptură (față de inerțiile gândirii critice autohtone) și de continuitate (în raport cu modelele general-românești și occidentale). Optând pentru acest proiect de sincronizare, criticii basarabeni (în special, susținătorii paradigmei postmoderniste) creează o platformă pentru dialog, pentru dezbateră problemelor-cheie ale cercetării literare, în general, și a condiției literaturii din Basarabia, în particular.

Noua generație de critici s-a format într-un dialog continuu cu exegeza românească începând cu anii '90, prin acces direct la publicațiile cu impact în spațiul românesc, or ieșirea din comunism a însemnat și o ieșire din provincialism și, respectiv, o sincronizare cu tendințele și limbajul criticii contemporane. Criticii *noului val* se orientează la standardele exegezei din Țară, cum ar fi cele impuse de *România literară* prin demersurile lui Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Valeriu Cristea, Mircea Martin, ca să numim doar câteva nume importante, precum și la cele ale criticii mai noi (Ioan Buduca, Dan C. Mihăilescu, Ion Bogdan Lefter ș.a.) sau cu o notă ironică mai apăsată (Radu G. Țeposu, Al. Cistelec, Val Condurache sau Luca Pițu).

Alinierea la aceste standarde determină, pe de o parte, promovarea criticilor basarabeni pe piața media din Țară, în reviste precum *România literară*, *Observator cultural*, *Dilema*, *Vatra*, *Lettre Internationale*, *Viața Românească*, *Secolul XXI*, *Dacia literară*, *Cultura*, *Apostrof*, *Steaua*, *Convorbiri literare*, *Timpul*, *Hyperion*, *Orizont* ș.a., iar, pe de altă parte, fondarea unor reviste proprii drept platforme de dezbateră a problemelor generației. Așa apar suplimentul de la *Sfatul Țării* (1990-1993), revistele *Sud-Est* (1990), *Contrafort* (1994) și *Semn* (1995), iar revista *Basarabia* începe să vibreze în ritmul *nouii* paradigme. Încă în 1995, criticul Eugen Lungu susținea că aceste publicații „încearcă o schimbare de mentalitate literară dintr-o perspectivă tânără și neînhibată de inertial” [6, p. 15]. Intuițiile criticului au fost confirmate în timp de activitatea publicațiilor și susținute de mai mulți critici, între care Ion Bogdan Lefter, Maria Șlehtițchi, Emilian Galaicu-Păun. Despre existența unui program „postmodern și «neregionalist»”, aparținând „grupărilor din jurul revistelor *Contrafort*, *Semn* și *Sud-Est*” vorbește criticul român Ion Bogdan Lefter în postfața la antologia *Eseu. Critică literară* (2004). Așa cum sugerează și titlul postfeței, *Literatura/critica basarabească: izolare și sincronizare*, programul „*neregionalist*” al criticilor *noului val* se bazează pe *sincronizare*, în opoziție cu programul *regionalist* de la *Viața Basarabiei*, care insistase pe *izolarea* literaturii din provincia interbelică de literatura din dreapta Prutului. În aceeași ordine de idei, Maria Șlehtițchi stabilește că cele trei reviste au avut un rol decisiv în înfăptuirea sincronizării discursului literar autohton cu cel al congenerilor din Țară [12, p. 188].

În preajma publicațiilor *Sud-Est*, *Contrafort* și *Semn*, criticii generației '80 și-au găsit o libertate de manifestare, exprimată în *cronici literare*, care înregistrează metronomic aparițiile editoriale din viața literară de pe ambele maluri ale Prutului; în *eseuri* curajoase despre identitatea literaturii române și a intelectualului din Basarabia; în *sinteze* valoroase privind evoluția unor concepte, genuri, specii, mișcări, curente, poetici, paradigme etc.; în *exerciții critifictionale* cu miză carnalescă, capabilă să demoleze ierarhii, să revizuiască canoane, să exprime o plăcere a scriiturii; în *anchete* și *dezbatere* ce au evocat polemic așa-numita *ceartă dintre antici și moderni*.

Echipele acestor publicații – Valentina Tăzlăuanu, Eugen Lungu, Emilian Galaicu-Păun, Mircea V. Ciobanu, Lucia Țurcanu ș.a. la *Sud-Est cultural*; Vitalie Ciobanu, Vasile Gârneț, Grigore Chiper la *Contrafort*; Nicolae Leahu, Maria Șlehtițchi, Mircea V. Ciobanu, Adrian Ciubotaru, Margareta Curtescu, Lucia Țurcanu ș.a. la *Semn* – își asumă un nou limbaj critic, dovedind că au lecturi serioase din teoreticienii, criticii și istoricii contemporani, care dictează tendințele în materie de analiză și interpretare a faptelor literare. Prin descoperirea *nouii* litera-

turi și promovarea ei – a celei optzeciste, căci era cea mai activă și mai progresistă – și prin crearea unor spații de dezbateri a unei problematice general-românești (de exemplu, problema revizuirilor), s-a dorit, de fapt, ca despre literatura română din spațiul pruto-nistean să se vorbească ca literatură română și, în consecință, ca literatură a lumii. Dorința de sincronizare derivă din nevoia de a fi acceptată ideea că discursul scriitorilor și criticilor din Basarabia se racordează la mișcarea ideilor din spațiile românești și occidentale și dovedește că aceștia scriu nu doar *cu și pentru sine*, în interiorul granițelor geografice, ci scriu *cu lumea*.

Bibliografie:

1. CIOBANU, Vitalie. *Frica de diferență. Articole, eseuri, cronici literare*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1999. 302 p.
2. GOLDIȘ, Alex. *Sincronizarea criticii românești postbelice în deceniile opt și nouă. Teorii, metode, critici*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013. 186 p.
3. LEAHU, Nicolae. *Comedia cumană sau vodevilul peceneg*. Iași: Timpul, 2008. 222 p.
4. LEFTER, Ion Bogdan. *Recapitularea modernității. Pentru o nouă istorie a literaturii române*. Pitești, Brașov, București, Cluj-Napoca: Paralela 45, 2000. 200 p.
5. LOVINESCU, Eugen. *Mutația valorilor estetice. Concluzii*. În: *Antologia de critică literară românească* (selecție, schițe bio-bibliografice și teme de A. Terian). Sibiu: Alma Mater, 2007, p. 193-210.
6. LUNGU, Eugen. O altă poezie. In: *Portret de grup. O altă imagine a poeziei basarabene*. Chișinău: Arc, 1995, p. 7-16.
7. MAIORESCU, Titu. În contra direcției de astăzi în cultura română. In: *Critice*. București: Minerva, 1984. pp.127-135.
8. MARTIN, Mircea. *G. Călinescu și „complexele” literaturii române*, Ediția a II-a. Pitești: Paralela 45, 2002. 211 p.
9. MIHĂILESCU, Dan C. *Literatura română în postceaușism*. Vol. III: *Eseistica. Piața ideilor politico-literare*. Iași: Polirom, 2007. 536 p.
10. MITCHIEVICI, Angelo. *Cultura faliei și modernitatea românească. O introducere și câteva lecturi*. Iași: Institutul european, 2013. 370 p.
11. PATRAȘ, Angelo. *E. Lovinescu și modelele românești și europene ale criticii literare interbelice*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013. 205 p.
12. ȘLEAHTIȚCHI, Maria. *Cerc deschis. Literatura română din Basarabia în postcomunism*. Iași: Timpul, 2007. 216 p.
13. TERIAN, Andrei. *G. Călinescu. A cincea esență*. București: Cartea Românească, 2009. 763 p.
14. TERIAN, Andrei. *Teorii, metode și strategii de lectură în critica și istoriografia literară românească de la T. Maiorescu la E. Lovinescu. O abordare comparatistă*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013. 203 p.
15. ȚEPOSU, Radu G. *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*. Ediția a III-a. București: Cartea Românească, 2006. 333 p.